

ČLOVEK Z HLADISKA MEDICÍNY

JURAJ CÍGER, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

Človek z hľadiska medicíny predstavuje jej syntetizujúci predmet teórií a praxí, jej humánnu kvalitu. Teoretickým výrazom tejto syntézy prostredníctvom predmetu je všeobecná teória humánnej medicíny, jej filozofia ako prejav lekárskeho svetonázoru, vzťahu k bytiu ako celku, preniknutého myšlienkou poslania medicíny. Otázku, kto je človek, nemožno zodpovedať v medicíne iba súborom prírodovedných disciplín a otázky terapeutickej praxe a preventívnej starostlivosti nemožno vyriešiť bez ohľadu na životné ctenie, horizonty a hodnoty, ktorých strata vyvoláva túžbu za zánikom.

Filozofia medicíny ju chápe ako celok v jej prírodno-spoločenských súvislostiach, v historicko-kultúrnom dejstvení pre existenciu a kvalitatívnu dimenziu spoločnosti a teda pre samým človekom vyžadovaný zmysel dejín a ľudského jestvovania. Odborno-prírodovedná, jednostranná orientácia medicíny minulého a začiatku tohto storočia v súvislosti s vývinom vedeckých poznatkov a vied, s vývinom koncepcnosti a spoločnosti — s jej dejinnými otrasmi — ustúpila potrebám vyššieho nadhľadu. Tento vychádza najmä z toho, že humánna medicína je síce odborom, sústavou teórií a praxí, orientovanou na *hodnotu* zdravia v jeho fyziologickej podstate, avšak odborom, ktorého akoby konštitutívnym radikálom je vzťah medzi zdravým životom a liečiteľskou funkciou spoločnosti, funkciou, ktorej výkonným reprezentantom je predovšetkým vedecký liečiteľ, lekár. Tento vzťah je špecifickým spoločenským vzťahom, ktorý svojou vlastnou skutočnosťou zahŕňa okrem rôznych hľadísk praktickej užitočnosti predovšetkým etické jadro vzťahu medzi jedincom ohrozeným na zdraví a živote a jedincom, ktorý vzal na seba záväzok brániť prostredníctvom liečebno-preventívneho zásahu život a zdravie. Zdravie sa v etickej perspektíve stáva základnou hodnotou osobnosti ako hodnoty, a tak získava axiologický význam.

Axiologická dimenzia sa nedá oddeliť od ľudského života pre jeho vedomé vývinové smerovanie, ktoré sa prejavuje ako podstatné úsilie o plnocennosť vývinu druhu, spoločnosti — ako formy života druhu — a ľudskej kvality jedinca ako podmienky vývinu spoločnosti a životného uspokojenia. Ohromný pokrok vied a techniky, prevencie, materiálnych podmienok, školskej vzdelanosti a sociálnej hygieny napomáha závrtný vzrast populácie, bráni v masovom meradle predčasnému zániku — čo však z axiologického hľadiska nie je najvyšším cieľom medicíny. Ona smeruje k napomáhaniu plnohodnotného života, slobody tvorenia, zdokonaľovania, pokroku v kvalitatívnom zmysle, dôsledkov celostnosti života. Vývinová dynamika sa manifestuje predovšetkým v niektorých oblastiach duchovnej dimenzie. Človek nie je iba vše-

obecne chápaný biologický systém. Práve vnútorná stránka jeho ľudskej „podstaty“ a či presnejšie „kvality“ je *dialekticky duchovná* a práve takáto funkčná kvalita je síce umožnená „bytoštnými silami“, biologickými podmienkami, dispozíciami a tendenciami, avšak uskutočňuje sa v historicko-spoločenskom vzájomnom pôsobení ľudí, v ktorom sa ďalej vyvíja pôsobením systémov, ktorých je celistvou funkciou. Už hlboký, starogréckou filozofiou a liečiteľskou tradíciou svojho rodu pestovaný intelekt Hippokrata chápal, že nestačí brať do úvahy iba „*physis*“, ale aj „*psyché*“ chorého i spoločenské súvislosti choroby a života. Odvtedy sa stalo neoddeliteľnou stránkou praktickej medicíny rozoberať súvislosti medzi zdravím a objektívnymi i subjektívnymi podmienkami. Lekár sa stáva nielen liečiteľom, ale aj učiteľom, vychovávateľom, radcom a tešiteľom, múdрым pozorovateľom, nezriedka udiveným, koľko sa niekedy ľudia natrápia, kým si prekliessnia cestu k smrti.

Humánna medicína sa takto dostáva do kontaktu s jedincom ako individuom, individualitou, osobou, osobnosťou, charakterom a akoby „uzlom“ spoločenských vzťahov, s celou sieťou biologicko-psychologicko-sociálnych rolí v ich ľudskej všeobecnosti, skupinovej zvláštnosti a individuálnej jedinečnosti. Lekársky prístup k človeku sa v dôsledku toho nemôže ohraničiť iba anatómiou, fyziológiou, embryológiou, histológiou, biochémiou, celým súborom patologických a terapeuticko-preventívnych disciplín, ale podstatne sa orientuje aj psychológiou, sociológiou, pedagogikou, históriou, organizáciou zdravotníctva, svetonázorovou problematikou. Súčasne s tým narastá medicínsky význam techniky a matematickej logiky, a to v súvislosti s uplatňovaním kybernetiky.

Sústava vied, vrátane fyziky, ktorá pomáha porozumieť takej bytosti, akou je človek, smeruje takto k jednote nielen v samom dialekticko-celistvom obraze človeka, vo svojej predmetnej orientácii, ale — ak má s výraznou zreteľnosťou poslúžiť tomuto cieľu — aj vo svojej kategoriálnej, pojmovej jednote, ktorá značí akoby „osobnú prítomnosť“ filozofie v každej vede. Pretože v medicíne nejde iba o jednotlivé špeciálne disciplíny, ale o ich celý systém, takpovediac o celú podstatnú encyklopédiu vied, úloha uvedomenia si tejto pojmovej, filozofickej jednoty vied vystupuje tým výraznejšie a naliehavejšie. Táto naliehavosť je tým väčšia, čím väčšia je potreba zjemniť vzťah lekára a ošetrojúceho personálu k chorému v protiváhe k otupujúcemu návyku vidieť denne utrpenie a často smrť. Súčasne je potrebné čeliť negatívnym následkom špecializácie, nevyhnutnej z dôvodu odbornej hĺbky a presnosti znalostí, ktoré narastajú individuálne nekontrolovateľnou mierou. Filozofická dimenzia medicíny prehľbuje cit a zároveň učí syntéze, širokému záberu, horizontu súvislostí a úsiliu o hĺbku, o formulované poznanie „koreňa“ problému.

Táto filozofická dimenzia medicíny, otupovaná v zdravotníkoch niekedy aj dôsledkami povrchného všeobecného vzdelania, orientovaná

na človeka ako na „mikrokosmos“, na „svet v malom“, sa nezriedka stráca v únave pracovných dní, v každodennom zhone a tiež v riziku — vzhľadom na právo a jeho strážcu, prokurátora — no znovu nezriedka vystupuje do popredia až profesionálne povinným heroizmom pri plnení záväzkov lekárskeho sľubu, ktorý vyjadruje v nových historických podmienkach podstatu imperatívov starodávnej „Hippokratovej prísahy“. Plnenie spoločenských funkcií každého „povolania“ a „zamestnania“ podlieha kritériám etiky, všeobecnej a nevyhnutnej vôle k plnohodnotnosti, avšak iných takých intímno-mravné a citovo angažovaných povolaní, ako je medicína — okrem azda výchovnej funkcie matky, učiteľa, prípadne tiež dobrého veliteľa v boji, ak je v osobnom kontakte s vojakmi — ani niet. Dôvera medzi pacientom a lekárom nie je tu iba vonkajším a predbežným predpokladom plnenia funkcie, ale vchádza do samého „inštrumentária“, do vnútra dobre uskutočňovaného diagnostického a terapeutického procesu, do vlastnej, osobnosti pacienta a lekára usmerňujúcej a meniacej činnosti v záujme účinnosti liečenia a prevencie. Človek ako spoločenská bytosť, ako morálna osobnosť vstupujúca do morálnej jednoty liečiteľa a pacienta v záujme zdravia, ďalšieho prežitia a plnohodnotnosti života, nie v záujme života „obmedzeného na slobode“ chorobou — v zmysle známych slov K. Marxa o chorobe — je tu priamo do očí bijúcou jednotou objektívnej a subjektívnej stránky zviazanej so spoločenskou v rámci vzťahu „ja a ty“. To všetko zdôrazňuje nielen funkčnú dôležitosť medicíny, ale aj vysokú kultúrno-morálnu zodpovednosť lekára a prirodzenú, v samom pojme lekárskej funkcie spočívajúcu náročnosť na kvalitu osobnosti a myslenia lekára, na súlad jedinca s menom svojej funkcie.

Umenie myslieť, tvoriť hypotézy, vyvracať ich i dokazovať v úsilí vidieť za príznaky do podstaty chorobného procesu, do množiny faktorov, ich systému znamená nielen nevyhnutnosť stále si doplňovať *vzdelanie*, radosť zo stáleho učenia sa, ktoré sa môže uskutočniť iba na základe skutočného *nadania a vývojovej sily*, ale každodennú prax presného uvažovania, každodenné premáhanie návyku, rutiny, pohodlnosti, hraníc dosiahnutej úrovne, pokušenia spoľahnúť sa na číry dojem, autoritu. To súčasne znamená aj úsilie o konciliantné vzťahy ku spolupracovníkom v záujme spolupráce a výmeny skúseností. To všetko načrtáva samým *pojmom* lekára a jeho praxou, ktorú pojem vyjadruje, vyžadovaný *model* človeka rozvinutého svedomia a schopnosti zásahu. K tomuto modelu sa svedomím a liečiteľskými vlohami nadaný adept medicíny podstatne približuje už počas štúdií v snahe, aby jeho osobná pozícia v medicíne nedegenerovala na číru duchaprázdnú živnosť so symbolickým „natfčaním ruky“ a ľahostajnosťou k zneužitiu a sklamaniu dôvery. Úsilím o plnohodnotný život iných sa jedinec sám stáva plnohodnotným „homo sapiens“. Naproti tomu z jednostranného uplatňovania presnej a účinnej odbornosti pri súčasnej nekultivovanosti „sociálneho“ a „svetonázorového“ „rozumu“ — sit venia verbo — vyplýva

potom v niektorých prostrediach relatívna oprávnenosť trpkkej sentencie „homo homini lupus, medicus medico — lupissimus“. Disproporcia medzi „odborným“, „sociálnym“ a „svetonázorovým“ „rozumom“ — často získaná v detstve vplyvom „kretenizmu“ rôznych prostredí — tvorí akoby „radikál“ toho, čo sa nazýva „egoizmom“, „ľmotárstvom“ a či „mamonárstvom“, „buržoáznosťou“, „primitivizmom“, „debilnosťou“ v oblasti medziľudských vzťahov a svetonázorového uvažovania. Tam, kde biologické tendencie egoizmu a stádovosti nie sú *prevrstvené* vyššou *duchovnou kultúrou*, ako je to práve pri zaostalosti axiologického myslenia v sociálnej oblasti a koncepcnosti v oblasti svetového názoru, nevyhnutne sa uplatňuje „zákon džungle“ s jeho bezohľadnosťou a súčasne aj stádovou „družnosťou“, prakticky obmedzenou na úzke skupinky, príbuzenstvá, kliky, bandy, party, sekty. Aj toto je nie posledným dôvodom, že žijeme „vo veku neuróz“. (1, s. 89) Tu potom treba pôsobiť na kvalitatívnu zmenu osobného poznávania a riadenia spoločenských a medziľudských vzťahov a vzťahu k bytiu ako celku v zmysle múdrosti, ktorú pradávno na Východe formulovali ako modlitbu: Bože, daj mi sily, aby som sa zmieril s tým, čo nemôžem zmeniť; daj mi statočnosť, aby som bojoval s tým, čo sa patrí zmeniť a daj mi múdrosť, aby som vedel odlíšiť jedno od druhého. (1, 91) Systém týchto vzťahov, ich subjektívnej, prežívanej a vedomej stránky a stránky objektívnej tvorí osobnosť. „Problém vzniká vtedy“ — podľa prof. B. D. Karvasarského — „keď sa v systéme takých vzťahov zjavujú disproporcie, hlboké proti-rečenia, keď sa narúša jej celosťnosť“. (1, s. 88)

Medicínska teória človeka sa nemôže zaoberať bez spájania extenzionálneho a intenzionálneho hľadiska, pretože napr. pri závažných psychiatrických ochoreniach nezriedka nemožno zistiť v mozgu signifikantný nález. Práve preto táto teória, vychádzajúca z úvah o podstate medicíny, zdravia a choroby, musí vidieť človeka pomocou špeciálne orientovanej *syntézy* hľadísk komplexu prírodno-spoločenských vied, v ktorej výrazne dominuje základná kategória biologického systému, jeho normofunkcie i chybná vývinová dynamika, úchylné reaganie, poruchy i zánik. Myslenie prísne opisné, genetické i hodnotiace, celá jeho akoby klaviatúra tu nachádza svoje účelné použitie. Pokiaľ ide o osobnosť, fakty zhromaždené medicínou o homilopátiách (2, s. 135—157) ukazujú *spoločensko-funkčnú* podmienenosť „uskutočnenia“ jej vlastného jadra z dedičných možností a tým zároveň rozdiel psychológie človeka od psychológie šimpanza. Manželom Gardnerovým sa napr. podarilo dorozumieť sa so šimpanzkou, a to pomocou znakovkej reči vypracovanej pre hluchonemých. Zviera napr. komunikovalo vety: „Prosím rýchlo otvoriť“, „Ja vyjst“, ale všetky sa vzťahovali na prítomnosť. (3, s. 322—323) Dimenzia minulosti a budúcnosti, rozhľadu, plánu a ideálu je ľudská a v nej sa uplatňuje systém pojmov, vyjadrovaných hovorením, systém celistvý, ktorý sa sám kontroluje a hodnotí kate-

góriami obsiahnutými v pojme „ja“ ako v odraze celostnosti subjektu, jeho vnútra i zovnútorňa, jeho myslenia i zmyslovej praxe.

Pre nediferencovanú koncepcnosť sa v názore na osobnosť často stretávame s prekvapujúcimi nepresnosťami, ktoré sa niekedy tvária výhražne. Napr. „princiálnosť“ sa zamieňa s jednostranne pochopenou „abstraktnosťou“ typu klasifikačného myslenia. Dištinkcia medzi týmto myslením a „izolačným“ typom abstrakcie, ktorá nestráca zo zreteľa súvis s celkom, a tak sa nestáva „ignorovaním“ súvislostí, akoby bola neznáma, nehovoriac už o rozdiely medzi klasifikačným zovšeobecnením a vlastným poznávacím procesom, ktorý formuluje všeobecne platný poznatok presahujúci hranice skúsenosti. Na druhej strane „konkrétosť“, adaptačná súvislosť s podmienkami a situáciou sa javí ako strata principiálnosti, ktorú naopak vyjadrujú citované slová Lenina o ľudskom „puení“ k plnému sebauskutočneniu, ktoré sa stáva „konkrétnym“ pri správnom využití *zásady adaptačnej relativity* smerníc a zásad. Zo stanoviska principiálnosti možno potom chápať normatívny systém hodnôt a vypracovať medicínsky a kultúrne významnú schému modelu integrálneho človeka čiže pojem ľudskej neodcudzenosti, ktorý nemá význam, ak nie je naplnený presným obsahom. Práve neodcudzený človek pestuje svoju vôľu vývinove účelným odriekaním a myslenie stálym riešením problémov, riadiac sa nie „svojím“ alebo „cudzím“ rozumom, ale jeho poznávacou podstatou. Pestuje si schopnosť aktívnej trepezlivosti s ďalekými perspektívami tvorivých možností. (4, s. 93—123) Myslenie a prax v smere pochopeného vývoja v „poli“ tvorivej vzájomnosti ľudí a podľa miery skutočných možností je základný vzťah človeka a bytia, ktorý záväzne určuje aj lekárske prístup k životu, chorobe a smrti. Pri posteli chorého človeka-lekár s citom nemôže ostať iba fyziológom, ale odkrýva pred sebou obzory životnej múdrosti. Práve tie ho nútia čo najhlbšie preniknúť do spleti príčinných súvislostí choroby, do jej biologického procesu, poruchy a lézie v záujme možného účinného zásahu. Jednota biologického a spoločensko-duchovného je tým vysokým napätím, ktoré udržovalo duchovnú sviežosť medicíny aj v historických dobách relatívnej stagnácie a jednostrannosti.

LITERATÚRA

1. MICHAJLOV, V. M.: Zdorovje človeka i progres medicíny. Moskva 1976.
2. ZINGG, R. M.: Indias wolf children. Human infants reared by wolves. *Scient. Am.* 164, 1941.
3. REMANE, A.: Die Bedeutung der Evolutionslehre für die allgemeine Anthropologie. In: *Neue Anthropologie*, zväzok 1, časť 1.
4. CIGER, J.: Dialektika osobnosti a jej medicínsko-psychologické problémy. In: Zborník ÚML UK. Bratislava 1974, V.